

Slova na prvom navedenom natpisnom ulomku pristaju svojim oblikom u IX. v., pa je sva prilika da potiču z drevne s. Marte.

Pred crkvom sam opazio 14·5 cm. debeo ulomak kao natstupine ili posude od gusta vapnenjaka, s kojom je spojen valjast komad sa premjerom od 50 cm., i nadgrobnu starohrvacku ploču na prosto isklesanu dugu 1·92 m., široku 66 cm., a debelu 21 cm.

Nedaleko od s. Marte, na istoj cesti, hodeć put Kaštela, opazio sam u lazi vinograda Mija Cingarova iz Štafilića, kojemu je podanak na sjevernom rubu ceste, u mrtvo ugragjena četiri svježe prelomljena komada starinskih pragova sa jednijeh te istijeh vrati, jer imaju istu širinu od 46 cm., istu debljinu od 23 cm., a dugi su 73 cm., 53 cm., 69 cm. i 57 cm. Nijesam imao dovoljno vremena, da jih potanje ispitam, ali, pošto zbrojivši duljine prve i druge dvojice ulomaka izlazi isti zbroj od 1·26 m., a posjeduju razmjerja i oblik pragova ulaznijeh vrati kakve sam opazio na opisanoj crkvi s. Trojstva u spljeckom polju, na starokršćanskoj solinskoj bazilici i na jednom pragu, koji leži megju ruševinama staro-hrvacke bazilike na groblju sela Polače i Biskupije na Kosovom polju kod Knina, to cijenim, da su ta četiri ulomka posve vjerojatno mogla sačinjavati gornji i donji prag glavnijeh dveri staro-hrvacke porušene kraljevske bogomolje S. Marte, koja je spomenuta u listini od 892. godine.

(Svršiti će se).

Frano Radić.

D o p i s i.

U Korčuli, dne 20. veljače 1891*). — U Hodžićima je kod crkve Pokrova (popravljene god. 1857) do šestdeset starobosanskih spomenika, a opisati mi je sljedeće: 1. Stećak. Urešen je arhitektonički sa šest redova oblijev stupova. Sada je ugradjen u crkvu. 2. Ploča. Golema je, a na njoj je ukresan štit-targa. Za štitom je upravni mač, uvrh ploče je oskočen polumjesec okrenut nizdoli, a s desne mu je strane ruža sa sedam listaka. 3. Ploča. Golema je, a u dnu su joj sa strana oskočene dvije jabuke, te je jabuka s lieve strane razbijena. 4. Ploča. Na njoj je vienae. Sada je prevaljena. 5. Ploča. Na njoj je krst. Sa strane je mali polumjesec uzgori, t. j. malko je okrenut put lieve, a s desne je strane uzgori. 6. Stećak. U vrhu je ravan. Obrubljen je prelomljenom krivuljicom i uviti, a urešen je s četiri reda oblijev stupova. Na glavi su dva reda stupova, a nad njima ruža u viencu, pa tako isto i na nogama je u vrhu ruža u viencu

*) V. Viestnik 1891. str. 26.

sa četiri listka. Sada je stećak prevaljen i prebijen. 7. Ploča. Na njoj je golem polumjesec oskočen uzgori. 8. Ploča. Na njoj je oštar polumjesec okrenut uzgori. Ovgdje su ploče većinom porazbijane, te se ovgdje kopaju pravoslavni i dan današnji. I kod Pakostilje je nekoliko starobosanskih stećaka, al nije čemu da jih se opiše, a na *Lagjevićima* je starobosanska ploča s izdubnijem (kaneliranim) krstom. Kod kasarne je Plane do sedamdeset stećaka, te su većinom porazbijani. Navesti mi je sljedeće: 1. Stećak poput sanduka. Na njemu je sa strane vienac, a u viencu kupa. 2. Stećak poput sanduka. Naokolo je obrubljen uviti. Na njemu je izdubljena kamenica, te izgleda poput pepelnice. 3. Stećak. Tanak je kao upravljena ploča, a u vrhu ravan. Na njemu je sprieda za ures šest redova oblijev stupova sa natstupinama, a povrh stupovlja je zarubak poput uviti, pa onda osam skopčanih ruža sa šest listaka. S druge je strane jednako, a na glavi i na nogama nema uresa niti obilježja. 4. Stećak je ovaj kao opisani pod br. 3. Sada je prevaljen. 5. Stećak kao pod br. 3, ali sa devet redova stupova. Prevaljen je. 6. Stećak. Urešen je sa šest redova stupova sa nadglavcima, a u dnu sa podstavcima. Bio je usadjen na ploču, te je prevaljen sa naslona ili podstavka. 7. Stećak kao sanduk s debelijem podstavkom. 8. Stećak kao pod br. 3. Sa strane mu je kao položena štaka. Sada je prevaljen, a ispod njega je ploča. Kod Bileća je na Bielijem Rudinama Bobovo greblje, a tu je oko pedeset različitijih spomenika, te su kao obično većinom isprevaljivani. Opisati mi je sljedeće: 1. Stećak. U vrhu je ravan. Sa strane je urešen sa šest redova oblijev stupova. Sada je prevaljen. 2. Tri stećka na podstavku skupa ukresanu. Veoma su visoka i u vrhu šira poput šmrka. 3. Stećak. Ploča mu je kao podstavak. Porubljen je uviti, te ima s gornje strane pet redova oblijev stupova, a tako i s donje strane. Naokolo je porubljen i urešen lišćem djeteline. 4. Ploča. Porubljena je uviti. 5. Stećak. U vrhu je ravan i uzak. Prosto je porubljen i urešen je lišćem djeteline, a na njemu je arhitektonička dekoracija sa osam redova stupova. Ovaj je stećak sada prevaljen. 6. Stećak. U vrhu je ravan. Na nogama je porubljen lišćem djeteline, i s dvije uviti, a tako zarubljen je i sa strane. Na nogama mu je štit-targa, a za štitom je upravan mač. U štitu je s lieve put desne do dna popriečno širok pas (prečaga). U gornjoj je strani štita polumjesec uzgori, a u donjoj strani zvijezda. Na stražnjoj su strani četiri reda oblijev stupova sa natstupinama, a povrh toga je naokolo za ures lišća djeteline. Na glavi je stećka golem krst djetelinastoga oblika. U vrhu su oko krsta s desne i s lieve pera dvije golubice ili paunice jedna prama drugoj. Stećak je bio na ploči, al je sada svaljen. 7. Stećak na podstavku. U vrhu je širi, a okolo je naokolo porubljen uviti. 8. Stećak. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s rastegnutijem osnovicama nagnutijem unutra. U vrhu je na šljemenu porubljen. Sada je razbijen. 9. Stećak na podstavku. U vrhu je širi. Na stećku je straga čovjek s kopljem na konju put desne. Hita mu konja ženska. Prama njemu je put lieve drugi konjanik, te mu ga voda ona ženska, a on naperio koplje prama suparniku. Zatim ide treći konjanik, te mu voda brže konja podbočnik i drži u ruci mač. Na glavi su stećka tri reda oblijev stupova sa nadstupinama, a nad stupovljem je

za ures grana djeteline. S donje je strane stećka vitez na konju put desne u šiljastu kalpaku. Pred vitezom pješi jelen, a ispred jelena mala životinja kao srna, pa prama njoj put lieve opeta konjanik. Na nogama je krasan djetelinasti krst poput onoga pod br. 6., te su mu oajele uvrh pera dvije ptice golubice. 10. Ploča. Zarubljena je uviti. Na njoj je krst, al ga se jedva razpoznaje. Ova je ploča na gomili. 11. Stećak. U vrhu je ravan. U vrhu mu je za porub udarena uvit. Na njemu je osam redova oblijev stupova, al se jedva razaznaju, a naokolo je za ures grana djeteline. Sada je prevaljen. 12. Ploča. Zarubljena je lišćem djeteline. Na gomili je. Sa strane su tri osobito goleme ploče. Opazit mi je, da oko Bileća počimlje vrsta stećaka, koji su uzki u vrhu, biva kao vrsta upravljenijeh ploča. Pod *Prijevorom* je kod samoga Bileća starobosansko greblje, a u toj su nekropoli sliedeći stećci zaslužni uspomene: 1. Stećak na podstavku. U vrhu je ravan. Bio je zarubljen lišćem djeteline, al se dobro pozna samo porub. U prvomu je razdjelku s donje strane kolo od trinaestero čeljadi s desne put lieve. U donjemu su razdjelku, s desne put lieve tri životinje, a prama njima konjanik na konju. Na nogama je na stećku udaren krst, al ga se malo razaznaje. S gornje je strane vitez na konju, a pred njim je kao vaska. U donjoj česti ispod spomenutoga viteza pješi kao divkoza put desne, a prama njoj konjanik. Lišaj je pokvario ovu stranu. Na glavi je stećka štit, te je razdieljen popriečno pasom do dna s lieve put desne. U gornjoj mu je česti na glavi kao pruga, a tako je i u donjoj. Stećak je pokvaren. 2. Stećak. Na njemu su četiri reda oblijev stupova. Utonuo je u zemlju. 3. Utarci stećka. Na njima je nadpis obielodanjen u Vjestniku god. 1890. na str. 87., te je ovako popraviti II. utarak: **КНЕЗЪ ГОРЪИ**. 4. Ploča. Na njoj je jabuka. 5. Ploča. Na njoj je †. Ove su ploče na gomili. 6. Stećak poput sanduka. Skupa je izkresan s podstavkom. Na njemu je s donje strane osam redova stupova skopčanih s dva luka. Na glavi su taka četiri reda, a isti su stupovi i s gornje strane. 7. Stećak poput sanduka. Naslonjen je na ploču. S gornje su mu strane četiri reda oblijev stupova, a naokolo povrh stupovlja lišće djeteline. Tako je isto i s donje strane. 8. Stećak poput sanduka. Na ploči je. Naokolo mu je lišće djeteline, a s gornje strane pet redova stupova, pa tako i s donje strane. Na glavi je stećka djetelinasti krst, a na nogama štit, al je pokvaren. 9. Stećak. Tanak je u vrhu i ravan. Urešen je arhitektonički sa pet redova stupova, a nad njima zarubak uvit i lišće djeteline. Malo odalje: 10. Stećak. U vrhu je ravan i širi. Stećak je tanak i visok do tri metra. Ploča mu je podstavak. Porubljen je kornizom, a s gornje je strane arhitektonički urešen s četiri reda krasnijeh stupova, a tako isto i s donje strane. Kod ovoga je stećka golema ploča, a na njoj je bio odulji nadpis, al se samo razumiju sliedeće rieči: **АСНЕ БНАН** . . . . . Tu je malo dalje na dva mjesta suhozidina, pa 11. stećak okružen kamenjem i zastavcima. Ovgdje se je zaustaviti na ime *Bileća* ili *Bileće* (dan današnji i Bilek), t. j. mjesto od *biljega*, biva staroslavenskih stećaka = **БЪЛЪГЪ** — signum. Uzporediti je „Korijeni i t. d.“ Gj. Daničića na str. 141. pod bjěleg, bjěljeg, biljeg, bilježiti i t. d. U „Ръчнику еѣи-

жевих старина српских Ђ. Даничића“ на str. 40. ovako piše: „БНАСѢА, mjesto u državi vojvode Radosava Pavlovića: ОДЪ БНАСѢС. М. 349. pominje se uz Trebinje i uz Vrm, pa će bez sumnje biti sadašnje selo toga imena blizu Trebinja, samo što ga pišu po kartama Bileće cf. БНАСѢА.“ Na str. 34. piše: „БНАСѢА, mjesto u državi vojvode Radosava Pavlovića 1427.; ОДЪ БНАСѢС. М. 347.“ Još je usporediti spomenuto djelo na str. 100. pod БНАСѢГЪ, te znači, u smislu spomenika, mjesto gdje je pokojnik ukopan.

Ovdje mi je u dopisu zabilježiti za sada najglavnije starine po Herceg-Bosni, a za ravnjanje starinarima: 1. U Kosoru je blizu Blagaja 2 s. hoda od Mostara stećaka. 2. U Humu-Lišanima, k sjeveru od Mostara 1¹/₂ s. hoda, u Bielom polju stećaka. 3. Bojište kod Nevesinja — stećci. 4. U Mostarskom Blatu, 1¹/₂ s. hoda k sjeveru-zapadu od Mostara, stećci. Na jednomu nadpis. 5. Priča se, da je na zapadnoj strani Mostara u Humu zakovana halka u liticu. 6. Na Veleži je na jednoj humci preko trideset stećaka. 7. Putem iz Nevesinja u Gacko s desne je strane potoka Rieke vrelo Hercega Stjepana, te je tu urezana stolica od kamena. 8. U Bojištima je, na sjevernoj strani Nevesinja, krst i nekoliko stećaka. 9. U Nevesinju je drevna saht kula. 10. U Čerinu (u Brotnju) velika je sgradja. 11. Na Veleži je, 2 s. hoda od Mostara, stećaka. 12. U Tasovčićima, kod Neretve prama Čapljini, je stećaka. 13. Na Klijenku više Metkovića — stećci. 14. U Vrlonji preko Neretve, putujući iz Mostara put Ljubuškoga, dosta stećaka. 15. U selu je Rapsićima *Kraljev krst*, a mjesto se zove Kraljevina. 16. U Striževu, daleko od Drežnice 3 s. hoda k zapadu, do pedeset stećaka. Ovo se mjesto zove *na svieći*. U Rami (kako sam i prije kazao) nema znamenitijih stećaka, pa mi je navesti sljedeća mjesta, a uzgrede spomenuti i ostale starine: 17. Navrh Tobojaka kod sela Tošjenice dvije mašete (ploče). 18. Pod džamijom četiri mašete. 19. Na Prigradju za Rajenom 1 s. hoda od Ustirame šest mašeta. 20. Na Luci jedna mašeta. 21. Kod Mosta pod Slatinom bila je mašeta, a njoj nožice, pa između nožica pismo (jozija). Ovo mi je kazao hodža Ibro Husrep. 22. Na barama više Oskoruše dvije mašete. 23. Kaže se, da je na Rajenu prama Bokševici više Ustrame bio grad Rajen (Rajen kamen), al se dan današnji tu nikako nemože popeti. 24. U Ernaju pod Mrakovom (i još prije) kod Rame na Neretvi ima dosta stećaka. 25. Na Tovarnici spored Slatinom (više Rame), među vodama, kaže se, da je bio grad. 26. Prama Tovarnici (u Hercegovini) priča se, da je bio grad na Bokševici. 27. Čari-selo ¹/₂ s. hoda od Rame stećci. 28. U Kozarini daleko od Slatinske ćuprije na Rami 4 s. hoda put zapada — mašeti. Tu se narod lieči prahom s jednoga stećka. 29. Na Lugu daleko od Slatinske ćuprije na Rami stećci. 30. Na Ljubuncim je, daleko od Slatinske ćuprije 4 s. hoda, stećaka. 31. Na Subošnjici, daleko od Prozora 10 časa put sjevera, tri mašeta bez znakova. 32. Na gori Podastranom dva mašeta, kraj ceste u Prozoru. Na mašetima nema znakova. 33. Na Turskomu greblju na Muši, daleko od Prozora put zapada s. 1¹/₂ hoda, stećci. 34. Kod Belinih kuća na občini, daleko od Prozora put zapada s. 1¹/₂ hoda, stećci. 35. Krajičice njiva Hamdže Samardžića, daleko od Prozora put zapada s. 1¹/₂ hoda,

stećci. 36. Njiva Zapřebac Hamze Samardžića, daleko od Prozora put zapada s. 1 $\frac{1}{2}$ hoda, stećci. 37. U Sovićima, u poljima, daleko od Prozora put juga 4 s. hoda, stećci. 38. Ravno, daleko od Prozora 5 s. hoda put zapada, stećci. 39. Gradac kod Krančića, daleko od Prozora s. 2 hoda put istoka stećci. 40. Šlimac, daleko od Prozora 2 s. put zapada, mašete. 41. Rumboci, daleko od Prozora 2 s. hoda put zapada, stećak. Na njemu je zvier. Ovo je popis stećaka u Rami, al su isti pojedince, te nesačinjavaju nekropola kao u Hercegovini. I u Gornjemu je Skoplju, osobito oko Gornjega Vakufa, kao i u Rami, malo stećaka, pa mi je ovgdje nastaviti popis: 42. Podkraj, k istoku daleko 20 časa više Gornjega Vakufa, mašeti. 43. U Gračanici, daleko od G. Vakufa 2 $\frac{1}{2}$ s. hoda k jugo-zapadu, jest grad Susid. Tu je stao dizdar. 44. Preko Vranice je planine, daleko od G. Vakufa 3 s. hoda put Fojnice k sjeveru, ostaci rimskoga vodovoda iz Vrila na Rog. 45. Crvene zemlje. Kaže se, da su tu rimski rudokopi kod Vranice. 46. U Vilića polju (u Martinovića krčevini), daleko od G. Vakufa 1 $\frac{1}{2}$ s. hoda put sjevera, dvije mašete. 47. U Privoru u Voljevcu, daleko od G. Vakufa 3 s. hoda put istoka, dvije mašete. Na njima je po krst. 48. U Rakovicama, daleko od G. Vakufa 10 č. hoda put istoka sjevera, stećci. 49. U Zaoru, između Fojnice i Busovače, daleko od Fojnice 3 s. hoda put sjevero-istoka, stećci. 50. Medvid grad u Busovači, daleko 6 s. hoda od Fojnice put zapada. 51. Na Brestovskoj kod župničkog stana, daleko od Sarajeva 3 s. hoda, put sjevero-istoka od Kiseljaka 1 s. hoda, drevni nadpis, dosada neriešen. Priobčio ga je u facsimilu g. Asboth. 52. Zvonigrad, od Fojnice 2 s. hoda put jugo-istoka. 53. Kosograd, daleko od Fojnice 2 s. hoda put juga. Kaže se, da je tu nadpis. 54. Na Juču je, na vrhu, t. j. na Deževicama, starinsko greblje. 55. Put Tarčina preko Toplice stećci. 56. U Ostrožnici, kod Fojnice, mašete, al malene. 57. U Kameniku kod Crnića, daleko od Kreševa 3 s. hoda od zapada, stećci. 58. U Draževici kod Dusine, 2 s. hoda od Kreševa put zapada, dosta mašeta. 59. U Crničkomu Kameniku, na Gojkovu grmu, daleko od Kreševa 2 s. hoda put zapada, stećci. 60. Više Zubače je Rakova noga, daleko od Kreševa 1 s. hoda put sjevera, stećci. 61. U Budmilićima u polju kod Tarčina, daleko $\frac{1}{2}$ s. put zapada, dosta mašeta. 62. Na Vilovcu, kod Tarčina $\frac{1}{2}$ s. hoda put sjevera, izrazbijani stećci. 63. Na Medjedicama, kod Tarčina daleko 1 s. hoda pnt sjevera, stećci. 64. Na Borku je kod Tarčina bilo stećaka, al su porazbijani. 65. U Repovcu, daleko od Tarčina 3 s. hoda put juga, do 30 stećaka. 66. Lokavsko polje, kod Pazarića, put istoka $\frac{3}{4}$ s. hoda, stećci. 67. Jasen, kod Bjelašnice, t. j. Čaovici, 6 s. hoda put istoka, tri mašete, a na jednoj kolo. 68. U greblju, u Hadžićima ima do osam stećaka. 69. Ozren, daleko od Sarajeva 4 s. hoda, starobosanske starine. 70. Između Goražde i Rogatiće rimski je put. Tu je rimski basoriliev kod kuće Avdage Štete. 71. U Fatnici je, iz Bileća 6 s. hoda put Stôca, starinska crkvina. Tu je ispred otara stup, a na njemu je bio rimski nadpis. 72. U Glasincu je, Donji Obratovići, kod Petra Vukovića velik kamen sa šarom. 73. Kasatići, put Mostara blizu Pazarića 1 s. hoda put juga k Tarčinu, na baštini je Samokovića nekropola, a na jednomu je kamenu i nadpis. 74. Krupac,

daleko od Sarajeva 2 s. hoda put zapada, stećak, a na njemu dva krsta. 75. Kod Bora je u Vogošću ruševina pravoslavne i latinske crkve, t. j. gori latinske, a dole pravoslavne. 76. Kod Gradine je u Srebrnici zlamenit rimski nadpis. 77. Blizu željeznice bosanske, kod štacije Gora, niže Kaknja Doboja prama Bosni je nekoliko stećaka, a na jednomu je nadpis. 78. U Doljanima je malo stećaka, a tu na jednomu je kolo. 79. Kod Travnika je Gučja Gora, a tu je kaurski put preko Gluhe Bukovice na Vlašice prama Vrbanji i Banjoj Luci. 80. Na Gnjilomu je brdu, od Sarajeva put istoka 1 1/2 s. hoda, jedan stećak. 81. U Močićima je, daleko od Sarajeva 2 1/2 s. hoda put sjevera, do desetak je kamenova, a to se zove *greblje*. 82. U Javorku je, u občini Košutici, daleko od Sokôca 1/2 s. hoda k sjeveru, stećaka. Ovako ću sliediti, dok se sastavi karta za starine u Herceg-Bosni.

Vid Vuletić-Vukasović.

Razne viesti.

Četvrta glavna skupština kninskoga starinarskoga društva. — Dne 29. pros. 1890 obdržavana je u Kninu IV. glavna skupština knin. starin. društva. Prisustvovalo mnogo domaćih i izvanjskih članova. Skupštinu je otvorio njezin predjednik preč. O. Luigj Marun s poduljim govorom. G. Marun spominje u kratko postupno podizanje hrvatske kraljevine tja do najvećega sjaja za Petra Velikoga, i nasliedno propadanje, koje se tek zaustalo ovoga našega stoljeća uslied mara, koj se sve živije ulaže u njegovanje narodnoga jezika kao glavne poluge za razvoj narodne ideje, narodnoga duha. Spomenu blagotvorni rad Jugosl. Akademije, Matice Hrvatske, Svetojeroniskog društva, te uhva da će i za nas opet osvanuti doba narodne sreće i blagostanja. Žali, da nam poviest najlepše narodne dobe još mršava, jer nam izvori presahnuli. Treba dakle tražiti jih ma kako duboko u zemlji, pobožno jih prebirati, a skupljati, kao svetinje čuvati i na svietlo iznašati, da se sve bolje okriepi i ojači ono, što već imamo. Ali za to treba i vieštih ruku i sredstava. To je cilj starin. društva; stoji sada u hrv. narodu, da mu u pomoć priskoči, i tim omogući, da svoje zvanje izpuni.

Poslie Maruna tajnik Dr. M. Šimetin izviesti skupštinu o društvenom radu i napredku. Dio prihoda prištedio se u svrhu društvene zaklade. Stavio se temelj društvenoj knjižnici. Povjerenikom su dostavljene ukusno tiskane diplome. Arkeol. društvo u Zagrebu u svom Viestniku otvorilo posebnu rubriku pod naslovom „Glasnik kninskoga starin. društva“, te daje svim članovom društva svoj Viestnik uz 50 nov. za troškove. Nastavila su se izkapanja na rimokat. groblju u Biskupiji, a zavela na Maloj Vijoli kod Knina, na Celici kod Drniša, a putem povjerenika u Livnu i u Vrlici. Radilo se je i o podignuću društvene zgrade, gdje da se starine smjeste. U tu svrhu kninski Franovci veledušno ustupljaju prostor za zgradu. Naert za nju sastavio je društveni podpredjednik g. Dr. Slade, c. k. mjernik, a Vis. Dal. sabor pruža društvu u tu svrhu 5000 for. Čuvara tomu za-

vodu davati će zabadava sl. uprava franjevačke države pres. odkupitelja, dok narod i njegovo dobro bude tako zahtjevalo. Ali pomnožavanje članova i milodara neteče onako obilno, kao što bi imalo i moglo. Hrv. arkeol. društvo u Zagrebu ne samo dopita dobitak na 1719·21 zaklade od spomenika Grobničkog polja, nego doda 500 for. od svoga prem nezatna imetka. Dalmatinski sabor u Zadru i Hrvatski u Zagrebu dali su i za ovu god. 500 for., ovaj i bez ikoje molbe od strane društva, okolnost, koja taj čin daleko uveličije te zadivljuje.

Za tim društveni blagajnik g. Josip Lovrić položi račun društvenog prihoda i razhoda. Ukupno prihoda bijaše g. 1890 — 2819·25, a razhoda 1315·54. Preostatak od 1503·71 uložio se u spljetsku pučku banku na dobit. Računi, točno pregledani od za to opredjeljenth osoba, bjahu u redu našasti i od skupštine odobreni. Dr. Slade pako razloži o zgradi društvenoj, kako gori; a rav. Bulić o izdanju II. svezka „Hrvatskih Spomenika“, koje će se obaviti tečajem 1891.

Sledio je izbor predsjednika, šestorice suodbornika i trojice pregledatelja računa. Ustanovljeno je za tim, da redoviti članovi od sada plate 3 for. na godinu mjesto šest; da se glavne skupštine mogu održavati i u drugom mjestu Dalmacije; te je napokon izabran znanstveni odbor, komu zadaća: podupirati društveno upraviteljstvo u svih znanstvenih poslovih, odredjivati važnije starinarske posicije, sastavljati planove kopanja i pisati razprave. Ovomu je duša već slavno poznati g. rav. Fr. Bulić. (V. Rad kninskoga hrv. star. društva g. 1890. Zagreb 1891.).

Dioklija u Crnojgori. — U svezki svibnj-lipanj prošle godine 1890. glasovitoga žurnala parizkoga „*Revue archéologique*“ na str. 434—37 otiskan je dopis g. A. Gérarda iz Dubrovnika na ravnatelja istoga žurnala, u kom se obaviešćuje o izkapanjih izvedenih na tlu Dioklije od g. Pavla Rowinskoga Rusa, njегда profesora na Kazanskom sveučilištu, a od 5 ili 6 godina nastanjena u Crnojgori. Ovomu pošlo je za rukom opredjeliti tečaj gradskih zidina i mjesto sjevernih i južnih vrata, kuda se ulazilo u grad. U tom obsegu sa zapadne strane do rieke Zete isti je pročistio temelje jedne basilike sa dvostrukim redom stupova i absidom te forme, kako se u najstarije doba rabilo. Prilaže se dotični nacrt. Našlo se tu i ne malo drugih spomenika i sa nadpisom. Više ulomaka spominju nekoga *Flavius Balbinus*, koj je mnogo zaslužio bio za taj grad, te mu gradjani po smrti konjanički kip postavili. Izvan sjevernih vratih odkrio se i dugi red sarkofaga, i na njekih od njih rimski nadpisi. Ušlo se u trag i vodovodu.

Po nas g. Rowinski nastavio je odastirati, što je već davno poznato bilo.

Zabava u svrhe arkeološkičke. — Dobro poznati Hrvat i rodoljub g. M. Breyer, veletržac i muz. povjerenik u Križevcu, ustroji *zabavnu večer sa plesom*, koja se je držala dne 21. siečnja t. g. u Križevačkoj čitaonici na korist izkapanja starina iz dobe hrvatskih kraljeva od strane starinar. društva u Kninu. Zabava je sjajno uspjela i znamenitu svotu dopriniela. Slava Križevcu i Breyeru!

Opazka. — Na ono, što je navezao veleuč. g. akademik Iv. Tkačić o nadpisu glagolskom našastom u Bakru (V. str. 17). piše nam g. M. Mazić

aliedeće: „Glagolska listina bakarska, u kojoj nalazimo traga imenu obiteljskom *Agapit*, datira od g. 1492. Taj glagolski dokumenat sadržaje, kako nadstojnici crkve sv. Lucije, koja je tada spadala pod kapitul bakarski, daju nekome vlahu Smoljanu u nasljedni najam komad zemlje u sv. Luciji nazvat *Župnica*. To bijaše pod Bernardinom Frankopanom, knezom modruškim, krčkim i senjskim, odnosno pod njegovim tadanjim podknežinom u gradu Bakru Grgurom Slavkovićem. U toj listini, koja nosi datum 11. ožujka 1492, čita se među ostalimi imeni i jur spomenuti satnik *Rodoflić Agapit*“.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Redovito tromjesečno izvješće, koje nam je za I. broj ovogodišnjega „Vjestnika“ zaostalo, nadoknadjeno je sa godišnjim izvješćem, koje je bilo dostavljeno slavnomu uredništvu „Obzora“ i „Hrvatske“ u Zagrebu za objelodanjenje, od koga glavniji dio, pošto obseg „Glasnika“ u cijelosti nedopojliva, ovdje prenašamo. Uredništvo „Hrvatske“ ovo naše godišnje izvješće najprije je u cijelosti u svomu uvaženom dnevniku objelodanilo i vedužno u društvene svrhe u knjižicu odtisnulo na 500 iztisaka.

Sada nastavljamo izvješćivati o društvenomu radu, koji ili po svom sadržaju nije u godišnje izvješće prikladno zaligalo, ili se je što kasnije proizvelo. Spomenici, koji su prigodom popravka crkve sv. Jurja u Pagjenam našasti, pak prikradeni, o kojima je bilo napomenuto u predzadnjemu „Vjestniku“, biše po nalogu c. k. kot. poglavarstva u Kninu a brigom c. k. oružnika u Pagjenam većim dielom našasti, i sada leže u bratskoj crkvi u istomu selu. Tri ulomka, kako smo nagadjali odnose se na našu narodnu docniju dobu, i prepisi po prijateljskoj ruci prepisani glasili bi:

1.

2.

3.

REGIS · SALVE

ASTI MER · PERSEC

EMIR · C · INIQVE † SAC

Četvrti našasti nadpis rimski je. Takodjer u istoj crkvi, upravo u žrtveniku, uzidan je celokupni rimski nadpis, koji još nije bio objelodanjen, kog ćemo za nastajući broj „Vjestnika“ priposlati. — Naš vriedni povjerenik g. Stanić u Vrlici na društveni trošak počeo je pretraživati ruševine starohrvatske crkve u Koljanih kod Vrlike, i odkrio ostanke crkve na jedan brod duge 15 m., široke 6 m. U njoj našasto je više arhitektoničkih ulomaka, dva velika ciela stupa od pluteja, dva kopitela, nekoliko ulomaka stupova, i dva navezena praga, gornji i srednji pobočnih vrata. Dva nadpisna ulomka ciborija:

1.

2.

OBOLEHOS · CAN ELLOS

T · ET CVM OMN

Nadalje četiri ulomka, valjda od dvaju arkitrava, sa velikim slovima 00·9.

1.

OS CONSIRI ET CONERIARICO

Odnosne abreviature oštećene su, te nijednoj nevidi se traga.

2.

ED SAPOLO

3.

PEA

4.

NYTERAPBSA.

Suviše ko gradivo uložen našast je jedan rimski vojni nadpis, i pet ulomaka od drugih rimskih nadpisa, koji na drugomu mjestu bivaju objelodanjeni.

Pošto radja nije dokončana, a ruševine, kako smo se na licu mjesta uvjerali, nisu prije bile prekrčivane, kad se nastavi kopanje nadamo se ne samo da će gorinavadeni ulomci biti popunjeni, nego još štošta razna se naći.

Nastavljena je radja na groblju sv. Luke u Biskupiji, te opet je našasto do stotinjak komada naušnica i prstenova, nekoji opet sa novim variantim u izradbi; jedan oveliki nož, dvie ostruge, nekoliko nakitnih komada u srebru, što su ženske oko glave nosile, nekoliko takodjer arhitektoničkih ulomaka u kamenu i mramoru i sljedeće epigrafične ulomke:

Ulomci od transene.

1.

OHs EVANGELIS~~~~~TEVS EVANGELIS~~~~~
u bielomu mramoru,

2.

AICIS
PRECI

3.

Y · M · DE

Još našasta su dva ulomka rimskih nadpisa, koji uz one našaste u Koljanih dostavljeni su slavnomu uredničtvu „Vjestnika“ da jih na drugomu mjestu objelodani.

Dne 6. ožujka t. g. buduće napućeni radnici, da potražuju najdonji slog zemljišta u predvorju i mrtvačnicam, namjeriše se u onoj sjevernoj na jedan sarkofag. Okrenut je uzduž kapele, nešto malo navinut prama sredini bazilike. Dug je 2·20, poklopac na bried 2·30, i istesan je od bieloga vapnenca. Pročelje u relievu predstavlja dva morská konja, jedan prama drugomu zjevajuć. Na poklopcu urizan je krst. Donji dio sarkofaga sa ornamentalnoga pogledá nije u skladu sa poklopcem, pa se različito može tvrditi, da su česti dvoju sarkofaga. To je izvjestno, da je sarkofag iz dobe rimske, a kasnije da je krst na poklopcu urizan. Poklopac je bio nacikao, te se odmah predvidilo, da će prigodom otvaranja u dva se diela prelomiti. Pošto se pomljivo poklopac otvorio, društveni predsjednik, koji u društvu ot. Vukičevića tu je nazočan bio i radjom upravljao, najprije napravio je nacrt o položaju mrtvaca i o predmetim što su uzanj našasti. Mrtvac nauznačice položen, glavom uprtom u zapad a pogledom na iztok, opruženih uza tielo rukuh, bio je zaodieven sitnom tkaninom, koja se još u laptim nešto slabo sačuvala. Na glavi nije imao ništa, a na noguh, sudeć po slabih ostancih neke lagane cipele, uz koje su bile spojene teške ostruge od tuća, pozlaćene. Ostruge su liepo izradjene sa križićim i drugim arabeškam, i sastojale su od četiri komada: ostruga, sapon, srednja petlja i šnica. Sve je bilo pozlaćeno dobrim zlatom. Vrh glave našasta su dva mala skudelata, srebrna novca, jedan: Ario-Dux (god. 1178—1192); drugi; Emericus (god. 1196—1204). Uz lievu ruku našast je zlatni novac.

Kod lievoga ramena našasto je jedno puče jajaste forme od agate sa trojnim odzgora prama dolje fildegranim obrućem opasano, i teži 17.75. Bezdvjbeno je služilo za sponu, koja je gornju haljinu pod vratom sapinjala. Na sve krajeve oko mrtca našasto je sitne crnjenje zemlje, koja je unutra kroz koju pukotinu dospjela. Lubanja se najgore srušila, od koje u pepelu preostaje samo po koji fragmenat. Veličina kostura iznosi: columna vertebralis 0.78 cm., os femoris 0.45 cm., os tibiae 0.39 cm. Širina pelvis-a, od jednoga do drugoga rastavljenoga caput femoris 0.32 cm. Kako lubanja tako i calcaneus (tarsus) sasut je u neznatne fragmente. Svakako konstatiralo se, da je mrtvac bio visoka stasa.

Pošto je predsjednik pomljivo posakupio sve dragocienjene predmete, pomljivo je sarkofag opet poklopljen, puklotine sadrom zamazane, te sad ostaje da strukovnjaci odluče, ima li se ovo velevažno našašće ostaviti u bazilici, koja je jako izložena pakostnoj ruci, ili i sarkofeg i mrtvačke ostanke prenieti u Knin¹⁾. Radja se nastavlja u atriju.

Od upraviteljstva

Kninskoga starinarskoga društva.

Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

(Nastavak. V. God. 1890, str. 144).

U istoj celiji više sarkofaga našast je jedan grob u suhozid iz kasnijeg vremena, što nam je dokazom, kako mrtvačka lopata nije se omejašivala na prvi i drugi naslag zemlje, doli evo i u treći posizala i tako svaku grudu premješala. Ovim odkopom dovršena je radja u istočnomu brodu dugu 32 metr.

Sad okrenusmo radnike po atriu t. j. po onomu prostoru izmed istočne i sjeverne kapele, od pročelja bazilike do prvih pilona u srednjem brodu. Ovdje ko i na sve krajeve u prvomu naslagu našast je red priprostih grobova iz najnovije dobe, i u njima po koji ornamentalni i epigrafični ulomak. Isto tako u drugomu naslagu, al u većemu broju, ulomaka; u svakomu ili kapitel ili čest plutea i jedan ulomak sa nadpisom arkitrava u mramoru, za koga mislimo, kako ćemo kasnije napomenuti, da je sa glavnih vrata.

Ovdje nenavodimo sadržaje nadpisa, za da neiscrpljujemo predmeta, koji najprikladnije pripada u daljnu raspravu „Hrvatski Spomenici“, u kojoj treba da o njima bude rečena prva rieč.

U atriu, razmjerno prama prostoru najveće nadjosmo ornamentalnih ulomaka i naušnica i nekoliko prstena.

Ovdje takodjer nadjosmo jedan osobit stećak u načinu izradbe kakove nigdje nismo opazili. Htielo se zar posegnuti nešto dalje od običajne priprostitute forme, oponašajuć onu poklopaca na sarkofazim sa *listelim* i obrubim.

Kroz dugi naslag otkrivena su i velika vrata prama vratima istoč-

¹⁾ U Knin čim prije. Ured.

noga broda, koja su uvadjala u sjeverni. U trećem naslagu otvorismo sami jedan grob sa ostancima jednog mrtvaca. Ovo je najdublji grob što jih nadjosmo, i nije sumnje, da je iz velike davnine. Obzirom što ovaj grob nije okrenut uspored zidu istočnog broda, uz koji je položen, nego nepravilno malo zakrenut prema sjeveru-istoku, odmah se nameće misao, da bi mogao biti davniji od iste bazilike. Oko ovoga groba prema nutrenosti bazilike tlo je mekano, i daje sumlju, da uz ovaj grob još koji bude poredan, ali se nije smjelo dublje sa kopanjem za sad sizati, da se nebi podrovali temelji zidovah, koji su vrlo trošni. Sad radnike smjestismo da odgaljivaju sjeverni brod bazilike.

Vrata su istovjetna širinom i konstrukcijom spomenutim vratima po-bočne kapele ili mrtvačnice. U ovoj nenadjojmo traga ikakovu sarkofagupa niti drugim grobovim, da bi mogli ustvrditi, da su suvremeni ili odnosn, na dobu bazilike, nego dva reda priprostih grobova sa kojom manje vrijednosti naušnicom poznijeg vremena. U ovoj kapeli do prvih pilova, kako rekosmo, otkrivena su dva reda grobova, a od pilova prema vrhu broda samo po jedan, samo što su i ovdje neki dublje neki pliće ukopani u tlo broda, a nijedan nenadmašivao dubinu 0-60 cm.; u svakom grobu po jedan mrtvac. U ovomu brodu samo malo lopata teraca se našlo, pošto su ga česti grobovi sasma izlomili i uništili. Visina nasapa bila je nejednaka; u kapeli do tri metra, pak sve pliće i pliće dok nije prema vrhu broda utanjio se za sam metar.

Kako smo prije istakli sumlju o slučajnim starinam i grobovim u atriju, i naveli uzrok, s koga ondje radju do temelja neizvedosmo, odgadjujuć ju za kasnije, tako isto učinili smo sa sjevernom kapelom-mrtvačnicom, odgovivši potražiti najdonji slog zemljišta, kad dokončamo druge jednostavnije i prečije radje.

U ovomu brodu razmjerno malo je našasto stećaka, a većinom bez ikakova znaka, nepravilno otesanih i neobično tankih. Samo pri vrhu broda našasta su dva običajna stećka; na jednomu u reliefu krst, a na drugomu ogromni, sa dva oštraca mač, više mača krst i neki znak, poput francezi koga gilja, znak običajan po stećcima u Dalmaciji, a negdje i po Bosni i Hercegovini. Neprenagljivamo mnenjem, ako rećemo, da su ova dva stećka kasnije u nutrinost bazilike dospila, iza kako je porušena!

Uz krajni zid ovoga broda svom dužinom opazilo se svezanih zidova, koji su odvodili u drugu zgradju, koja sa bazilikom morala spajati jednu celinu. Iduć tragom ovih zidova radja je jednostavnije tekla, jedno što velika nasapa nije bilo, nego samo na krajevim zgradje prema Popovića oranicam, drugo što sami zidovi bili nam sjegurnim vodićem, kako radnike napućivati. Kako bi se prekopala jedna prostorija ili hodnik, stupaj u drugu, treću do najzadnje, i ako upravo najzadnjih nismo našli, jer su tekom vremena od mejašnih vlasnika oranica bile sasma iskrćene. Koliko je pako priostalo hodnika, soba, dvorana i tomu će se ustanoviti kroz zaključnu rieč i na drugomu mjestu. Ovdje nam je zabilježiti, da po svojoj zgradji, po svim prostorijam otkriveno je mnogo grobova, skoro grob do groba, a u svakomu po jedan mrtvac. U grobovim otkrivenim u glavnoj dvorani, koju mi rad svoje obsežnosti ovako nazvasmo, opaseno je, da nekim

mrteim ležala je glava na prsima, a ostalo truplo po običaju na uznak opruženo, pa se iz toga nagadjalo, da pokojnik mogao je nasilnom smrću zaglaviti. I ovuda, u kom grobu našla se po koja prostija naušnica, koje mi, kako po znanstvenoj važnosti dielili bi u tri kategorije, tako i po položaju našašća ove bi i dobom u treći razred opredieljivali.

U ovoj ogromnoj i pravilnoj zgradji otkrivene su i druge dvie omanje ili dva mala kućerka: jedna ima formu pačetvorine, i dieli se u dvie dvorane; druga, buduć na sjevernomu kraju glavne zgradje, bila je dielom srušena, te joj nije pravog oblika nagoditi. Nu oba ova kućerka prave silni kontrakt sa prvobitnom zgradjom i u smieru zidova i konstrukcijom, pa se našlo i arhitektoničnih komada ko gradivo uloženih, a najvećma odaju pozniju svoju dobu, što su dielom naslonjeni na prvašnje zidove, a dielom na samu klačardu prvašnje zgradje. Oba ova kućerka jako su vatrom ogarene, pa se u njima našlo uglevlja i pepela, što povladjuje na mnenje, da su požarom uništene. Ovdje nam je istaknuti mnenje, kojim u sklad dovodimo ova dva kućerka sa crkvicom, koju je Vinalić vidio i opisao: *bislunga*, u čemu nije imao krivo, pošto on je samo zbilja vidio u srednjemu brodu iskrpljenu odugu crkvicu, o kojoj iskopine su dokazale, da ta crkvice nije nego krparija kasnijeg vremena; tako i ova dva kućerka buduć jednolična konstrukcijom Vinalićevoj: *bislungi*, potvrdjivali bi i drugu istog povjestničara tvrduju: „questa bisogna che fosse Parochia ecc.“, da ako je crkva bila župnička, da su joj ove poznije zgradje odnosni stanovni. Svakako ove zgradje nemadu tiesnoga odnošaja sa bazilikom i glavnom zgradjom, a sada kakò temeljno odgaljene, temelji jim strše nad zemljom, te će ih vjetar i kiša lako srušiti. Nu pošto je vjerno naert snimljen toli prvobitnih koli poznijih zgradja, ove će poznije biti srušene, da budu izočnije prvašnje. U obsegu ovih zgradja tamo amo našasto je arhitektoničnih ulomaka, koji po položaju našašća svjedoče da su tamo raznim kotrljanjem sa svog prvobitnog položaja doprieli.

Jedan dio sjevernoga zida glavne zgradje utopljen je ležao u oranici Vida Vidovića, pak je trebalo sa vlasnikom se nagoditi, da nam ustupi onoliki prostor svoga zemljišta koliko trebalo, da taj zid s obe strane odkopamo. Za to je primio neku malu novčanu odštetu, i bi mu podignut drugi zid, koji će njegovo zemljište dieliti od starinskih zgradja.

Preko ove glavne uz baziliku zgradje prelazi seoski put, pak je trebalo najprije ovaj put prekrčiti, i prividiti, što se u onomu nasapu krije, pak pošto smo tu našli nekoliko fragmenata transene, i kipić opisan u „Vjestniku“ br. 1, god. 1890, opet se taj put morao zasuti i otvoriti ga prolazu seljana. Naše je mnenje, da bi se ovaj put morao sasma odstraniti i drugim pravcem okrenuti za da odkopane zgradje budu prikazivati svoju pravu sliku. Za taj slučaj providjeno je sa ugovorom izmed obćinskoga upraviteljstva u Kninu i našega društva od 5. srpnja 1888, br. 1280, kojim se ustanovilo: f) „kada bi se odkrićem našlo za nužno dirnuti u postojeće ondje puteve, u ovomu slučaju društvo će biti obvezano otvoriti novi put drugim pravcem za potrebu seljana, a to sve na troškove društva“.

(Nastaviti će se).